

Výročné správy škôl ako artefakty knižnej kultúry a pramene k dejinám židovského školstva na Slovensku

Kamila Fircáková

Mgr. Kamila Fircáková
Knižnica SNM-Múzea židovskej kultúry v Bratislave
Židovská 17
811 01 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: fircakova@snm.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:2:139-148

The annual school reports as artefacts of book culture and sources on the history of Jewish education in Slovakia
This paper outlines the history of the annual school reports publishing on the territory of Slovakia. It also provides the basic bibliographic sources in which the annual school reports are registered. The annual school reports began to be systematically published in the second half of the 19th century. Also the Jewish schools, which history is much older (e. g. a school existed at the synagogue in Bratislava as early as 1416) published them. During the extensive research in libraries in Slovakia as well as 21 titles of the annual school reports of some Jewish schools published in Slovakia until 1918 were found. The annual school reports of the primary schools, business schools, religious schools (the so-called talmud-tóra), boys' schools, girls' schools and co-educational schools are among them.

The content of the annual school reports of Jewish schools is presented in the example of the annual school report of the boys' public school associated with the business school in Bratislava and public school in Liptovský Mikuláš. As artefacts of book culture they are an especially a rich source of information about a particular school, they document publishing activities of a school or its founders and complete the knowledge about production of individual printers and printing houses. Through the ownership stamps and records they provide information about previous owners and assist in the reconstruction of the library stocks.

At the moment known annual school reports of Jewish schools are certainly only a part of a larger, not yet fully discovered corpus (e. g. we can assume the existence of the annual school reports of the higher schools - yeshivas in Hebrew). Their systematic research, documentation and expert processing should become part of research and protection of Jewish cultural heritage in Slovakia.

Key words: book culture, annual school reports, Jewish schools, Slovakia

Výročné správy škôl (tiež výročné školské správy) patria k menej známym a menej využívaným typom dokumentov. A to napriek tomu, že majú pomerne dlhú históriu a informačne bohatý obsah. Už od 17. storočia vydávali na Slovensku niektoré školy dokumenty vzťahujúce sa k ich činnosti a dosiahnutým výsledkom: pozvánky na školské slávnosti spojené so začatím vyučovania alebo so záverečnými skúškami, výkazy o študijných výsledkoch žiakov, zoznamy žiakov a učiteľov, učebné plány. Vychádzali sporadicky a pod rôznymi názvami (*Programma, Einladung, Juventus, Classificatio, Erdemsorozat* a i.). Za najvýznamnejšiu v tejto skupine dokumentov sa považuje pozvánka na slávnostné začatie vyučovania v novozaloženom Prešovskom kolégiu v roku 1667 (*Programma Invitatorium Ad Lectiones universas*). Je známa iba v rukopisnej podobe.

Vývoj výročných školských správ významne ovplyvnila reforma stredného školstva v rakúskej monarchii v polovici 19. storočia, známa tiež ako Thunovská alebo Bonitz-Exnerova reforma. Realizovala sa na základe dokumentu *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich* (Návrh organizácie gymnázií a reálok v Rakúsku), ktorý bol schválený v roku 1849. V Uhorsku vstúpil do platnosti o rok neskôr a pre potreby slovenských škôl ho preložil

a upravil Andrej Radlinský.¹ *Entwurf* ukladal školám povinnosť pravidelne vydávať výročné správy, predkladať ich nadriadeným orgánom a určoval obsah a štruktúru výročných správ. Hoci sa uvedená reforma vzťahovala na gymnáziá a reálky, podnietila a ovplyvnila aj vydávanie výročných správ iných stredných a vyšších škôl, ale aj mešťanok a ľudových škôl. Základné princípy vydávania výročných správ, zakotvené v *Entwurfe*, zostali zachované až do zániku Rakúsko-Uhorska v roku 1918 a nadviazali na ne aj československé právne normy. Výročné školské správy sa systematicky vydávali do začiatku 50. rokov 20. storočia. V nasledujúcom období sa objavujú len sporadicky, na báze dobrovoľnosti ich vydávali niektoré školy.

Ako tlač nevelkého rozsahu (od niekoľkých po niekoľko desiatok strán), brožovaná, s papierovými obálkami v nevýrazných farbách a veľmi skromnou alebo žiadnou grafickou výzdobou, neupútal výročné školské správy primárne záujem používateľov. A donedávna neboli ani aktívne prezentované zo strany knižníc. V knižniciach neboli spravidla predmetom aktívnej akvizície, dostávali sa do nich skôr náhodne a iba v tlačenej forme. Roztrácali sa v knižničných fondoch vzhľadom na nejednotnosť spracovania: niekedy sa katalogizovali ako neperiodické publikácie, inokedy ako periodiká. (Rukopisné výročné správy sa dostávali zväčša do archívnych fondov.)

Výročným školským správam sa začína venovať pozornosť až od 60. rokov 20. storočia. S ich retrospektívnym dopĺňovaním sa začína v regionálnych verejných (ľudových) a vedeckých knižniciach. Už skôr, od svojho vzniku (1947) sa o ich systematické nadobúdanie usilovala Slovenská pedagogická knižnica. Výročné školské správy sa stávajú predmetom bibliografického spracovania v regionálnych a špecializovaných bibliografiách. Postupne sa vymedzujú, dotvárajú a v odbornej literatúre zakotvujú ich typologické charakteristiky.²

Ako osobitný, špecifický typ dokumentu boli výročné školské správy zaradené do predmetu slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie. V druhej polovici 60. rokov sa začal systematický prieskum vo fondoch väčších knižníc na Slovensku a niektorých zahraničných knižníc, s cieľom zhromaždiť údaje o výskyte jednotlivých titulov a ročníkov výročných školských správ. Výsledky prieskumu sa spracovali do dvojzväzkového *Provizórneho súpisu*,³ ktorý mal slúžiť ako podklad pre následne spracúvané bibliografie. Ako prvá sa spracovala *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19 – 1952/53* a následne *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska 1701 – 1850*.⁴ Vo forme *Provizórneho súpisu* zostáva nateraz spracované medziobdobie rokov 1851 – 1918. Popisné údaje v ňom obsahujú iba názov (názvy) školy, zistené ročníky výročných správ a ich lokácie (skratky knižníc v ktorých sa vyskytujú). Údaje o vydaných výročných správach, ich ročníkoch a výskyte, uvádzané v provizórnych súpisoch a bibliografiách, akokoľvek bohaté, prirodzene nie sú definitívne. Časom sa môžu zistiť chýbajúce ročníky, prípadne i nové tituly výročných správ a ich výskyty v knižniciach.

¹ *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*. Wien, 1849. 260 s. RADLINSKÝ, Andrej. *Stručný nářad z návrhu o ústrojnosti gymnasií a věcních čili reálků v Rakouském mocnářství*. Budín, 1851, 31 s.

² Pozri NOVÁKOVÁ, Marta. *Informatická typológia dokumentov : východiská, problémy, postupy*. Martin : Matica slovenská, 1981, 242 s.; NOVÁKOVÁ, Marta. *Informačné pramene*. 3. preprac. a dopl. vyd. Bratislava : SPN, 1983, 221 s.; KRIŠKOVÁ, Ľuba. Výročné správy škôl ako pramene informácií. In *Bibliografický zborník 1991*. Martin : Matica slovenská, 1993, s. 110-113.

³ GEŠKOVÁ, Želmíra – VANČOVÁ, Tatiana. *Výročné správy škôl z územia Slovenska ...: provizórny súpis*. Zv. 1-2. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1985-1986. 1. zväzok. ... za roky 1701-1918. 1985, 354 s.; 2. zväzok. ... za roky 1919-1965. 1986, 342 s.

⁴ GEŠKOVÁ, Želmíra – KRIŠKOVÁ, Ľubica. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19-1952/53*. Martin : Matica slovenská, 1998, 780 s., obr. príl.; KRIŠKOVÁ, Ľubica. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska 1701-1850*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 2006, 180 s.

Z hľadiska našej témy je dôležité dodať, že predmetom prieskumu a následného bibliografického spracovania boli a sú výročné školské správy v európskych jazykoch a abecedách. Nie sú teda zachytené správy židovských škôl v hebrejčine. Tie by sa mali stať predmetom osobitného výskumu. V rovnakom (zúženom) zábere sú predstavené výročné správy židovských škôl aj v tomto príspevku. Na úvod sa žiada poznamenať, že dejiny židovských škôl, respektíve židovského školstva na Slovensku sú nateraz len málo spracované. Jestvujú k nim skôr len čiastkové štúdie.⁵ Viac či menej obsérne údaje o školách sa vyskytujú v encyklopédiách židovských náboženských obcí⁶ a vo vlastivedných či historických monografiách jednotlivých miest a obcí.

Ucelený, aj keď azda nie vyčerpávajúci prehľad židovských škôl prináša 5-zväzková práca Vladimíra Michalička *Topografia dejín školstva na Slovensku od počiatkov do roku 1918*.⁷ Autor dokladá, alebo v niekoľkých prípadoch odôvodnene predpokladá existenciu židovských škôl spolu v 102 lokalitách. Z časového hľadiska prvenstvo medzi nimi patrí Bratislave, kde je doložená židovská škola pri tamojšej synagóge už v roku 1416.⁸ Z konca 17. storočia sa v *Topografii* uvádza židovská škola v Pavlovciach nad Uhom⁹ a do konca 18. storočia školy v ďalších 11 lokalitách: v Dunajskej Stredě, Hlohovci, Vrbovom, Sobotišti, Holíči,¹⁰ v Bolesove, Novom Meste nad Váhom, Štúrove,¹¹ v Bytči, Námestove¹² a Sečovciach.¹³ Vo väčšine lokalít židovské školy vznikli a pôsobili v 19. storočí a v prvých desaťročiach 20. storočia, v niekoľkých prípadoch doba ich vzniku nie je známa.

Až do konca 18. storočia mali židovské školy charakter náboženských škôl, kde ťažisko výučby tvorilo osvojovanie si základov židovského náboženstva a hebrejčiny, umožňujúcej čítanie Tóry a náboženských textov. Základné školy boli známe pod názvom *chéder*. Ich pokračovaním boli školy stredného stupňa, tzv. *talmud-tóra*. Vyššie školy sa nazývali *ješiva*.¹⁴

Školské reformy prebiehajúce od konca 18. storočia ovplyvňovali aj židovské školy a školstvo. Jestvujúce typy škôl sa transformovali v zmysle požiadaviek školského zákonodarstva (čo sa premietalo aj v ich názve), vznikali nové druhy a typy škôl. Školy typu *chéder* sa s rozšíreným obsahom výučby menili na ľudové alebo základné školy, vznikali meštianky, realky, obchodné

⁵ Pozri napríklad KOBELA, Adolf. Bolešovská židovská škola. In: *Acta Judaica Slovaca*. 2. Bratislava : SNM-Múzeum židovskej kultúry, 1995, s. 125-138; POKREIS, Hildegarda. Vznik a vývoj židovských svetských ľudových škôl na južnom Slovensku. In: *Acta Judaica Slovaca*. 10. Bratislava : SNM-Múzeum židovskej kultúry, 2004, s. 73-83; KATONA, Livia. *A csallóközéi és mátyusföldi zsidó iskolák története 1845-1945*. Dunaszerdahely : Lilium Aurum, 2001, 49 s.

⁶ LÁNYI, Menyhért – PROPPERNE BÉKEFI, Hermin. *Szlovénzskói zsidó hitközségek története*. Kassa : Propperné Békefi Hermin, 1933, 283, [3] s. BÁRKÁNY, Eugen – DOJČ, Eudovít. *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Bratislava : Vesna, 1991, 438 s.; *Encyklopédia židovských náboženských obcí na Slovensku*. Zv. 1 – 4. Bratislava : SNM-Múzeum židovskej kultúry, 2009 – 2014. Edícia Judaica Slovaca. – Zv. 1. A – K. 2009. 255 s.; Zv. 2. L – R. 2010, 239 s.; Zv. 3. S – T. 2012, 339 s.; Zv. 4. U – Ž. 2014, 267 s.

⁷ MICHALIČKA, Vladimír. *Topografia dejín školstva na Slovensku od počiatkov do roku 1918*. Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva; Múzeum školstva a pedagogiky, 2006 – 2011; 5 zv. Edícia Memoria pedagogika. - ...*Bratislavský kraj*, 2006, 52 s.; ...*Trnavský kraj*, 2008, 118 s.; ...*Trenčiansky a Nitriansky kraj*, 2009, 260 s.; ...*Žilinský a Banskobystrický kraj*, 2010, 351 s.; ...*Prešovský a Košický kraj*, 2011, 318 s.

⁸ MICHALIČKA, V. *Topografia ... Bratislavský kraj*, s. 6.

⁹ MICHALIČKA, V. *Topografia ... Prešovský a Košický kraj*, s. 243.

¹⁰ MICHALIČKA, V. *Topografia ... Trnavský kraj*, s. 31, 67, 87, 99, 103.

¹¹ MICHALIČKA, V. *Topografia ... Trenčiansky a Nitriansky kraj*, s. 38, 67, 203.

¹² MICHALIČKA, V. *Topografia ... Žilinský a Banskobystrický kraj*, s. 24, 124.

¹³ MICHALIČKA, V. *Topografia ... Prešovský a Košický kraj*, s. 308.

¹⁴ POKREIS, ref. 5, s. 73-74. Pozri tiež NEWMAN, Ja'akov – SIVAN, Gavri'el. *Judaismus od A do Z : slovník pojmů a termínů*. Praha : Sefer, 1998. Heslá Cheder, s. 56; Talmud Tóra, s. 223; Ješiva, s. 67-68.

školy a dievčenské školy. Viaceré školy *talmud-tóra* sa stávali súčasťou týchto škôl. V druhej polovici 19. storočia začali židovské školy vydávať výročné správy. Svoj pôvodný charakter si zachovali vyššie školy – *ješivy*; medzi najznámejšie patrili ješivy v Bratislave, Huncovciach či Košiciach. Možno predpokladať, že školy tohto typu vydávali výročné správy v hebrejčine.

V spomínanom *Provizórnom súpise* sa eviduje 21 titulov výročných správ židovských škôl vydaných do roku 1918. Z nich 16 titulov predstavujú výročné správy ľudových – základných škôl (v Bratislave, Dolnom Kubíne, Hlohovci, Košiciach, Liptovskom Mikuláši, Lučenci, Nitre, Novom Meste nad Váhom, Prešove, Šali, Šuranoch, Topoľčanoch, Trenčíne a Trnave).¹⁵ Ďalej sú to dva tituly výročných správ dievčenských mešťanok (Bratislava a Nové Mesto nad Váhom), po jednom titule výročné správy mešťianky (chlapčenskej) spojenej s obchodnou školou (Bratislava), reálky (Nové Mesto nad Váhom) a školy *talmud-tóra* (Nové Mesto nad Váhom).¹⁶ Po roku 1918 je nateraz bibliograficky podchytený iba jeden titul – výročná správa židovskej ľudovej školy v Lučenci za školský rok 1921/1922.¹⁷

Výročné správy zostavovali (a predkladali) riaditelia škôl. Vydávali sa zväčša v maďarčine, niekedy v nemčine alebo dvojjazyčne. Ich názvy sa zavše menili v súvislosti so zmenou názvu školy alebo jej charakteru. Tlačili ich spravidla židovskí tlačiarne. Pri viacerých tituloch nie sú nateraz v úplnosti doložené ich ročníky. Jednotlivé ročníky toho istého titulu sú často rozptýlené v rôznych knižniciach. Najväčšie súbory výročných správ židovských škôl sa zhromaždili v Slovenskej pedagogickej knižnici a v Univerzitnej knižnici v Bratislave, ojedinele sa výročné správy vyskytujú aj v ďalších, najmä vedeckých knižniciach na Slovensku. Najúplnejšie sú zastúpené v Štátnej Széchényiho knižnici (Országos Széchényi Könyvtár – OSzK) v Budapešti, kam sa z nich do roku 1918 posielali povinné výťažky.

Obsah a štruktúra výročných školských správ (informácie, ktoré mali obsahovať a ich usporiadanie) boli primárne určované platnými právnymi a administratívnymi predpismi, a teda v hlavných črtách pre všetky školy jednotné. Do týchto takpovediac všeobecných šablón sa vkladala konkrétna náplň – údaje o jednotlivých školách a ich činnosti v predmetnom školskom roku.

Výročná správa meštianskej a obchodnej školy v Bratislave

V druhej časti príspevku predstavujeme výročné správy dvoch židovských škôl, a cez ne aj tieto školy. Ako prvá to bude *Verejná meštianska a obchodná škola ortodoxnej židovskej náboženskej obce v Bratislave*.¹⁸ Bola zriadená v roku 1885 ako chlapčenská škola. Jej výročné správy sú známe od školského roku 1886/1887; posledný ročník je za školský rok 1917/1918. Tlačili sa u známeho bratislavského tlačiara Adolfa Alkalayho.¹⁹ Nachádzajú sa prevažne v OSzK, niekoľko ročníkov je v Slovenskej národnej knižnici a v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Ročníky v súčasnosti dostupné v Univerzitnej knižnici (1888/1889, 1889/1890, 1896/1897,

¹⁵ GEŠKOVÁ – VANČOVÁ, ref. 3, záznam č. 42, 43, 89, 100, 150, 204, 214, 239, 251, 279, 358, 362, 367, 370, 383, 384.

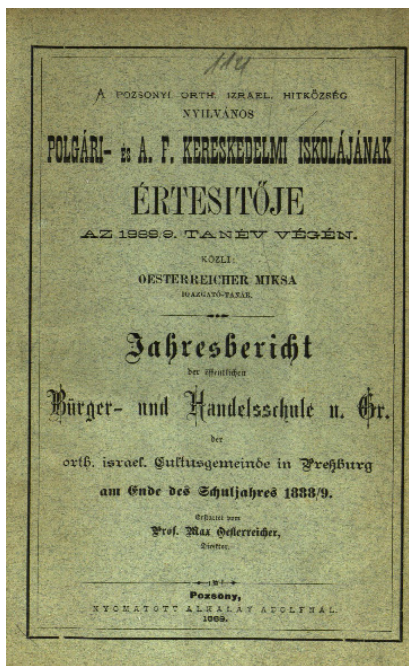
¹⁶ Tamže, záznam č. 45, 46, 252, 253, 254.

¹⁷ GEŠKOVÁ – KRIŠKOVÁ, ref. 4, záznam č. 210.

¹⁸ GEŠKOVÁ – VANČOVÁ, ref. 3, záznam č. 45.

¹⁹ O tlačiarovi pozri BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava : Zväz polygrafie na Slovensku; Univerzitná knižnica Bratislava; Matica slovenská, 1996, s. 45 a 51.

1898/1899 a 1912/1913)²⁰ poslužia ako základ na predstavenie tohto titulu a jeho školy. Výročné správy vychádzali ako dvojjazyčné, maďarsko-nemecké. Spočiatku sa dvojjazyčne uvádzali aj ich názvy na obálkach a titulných stránkach: *A Pozsonyi Orth. Izrael. Hitközség Nyilvános Polgári- és A. F. Kereskedelmi Iskolájának Értésítője = Jahresbericht der öffentlichen Bürger- und Handelsschule u. Gr. der orth. israel. Cultusgemeinde in Pressburg*. Najneskôr v polovici 90. rokov sa na obálkach a titulných stránkach uvádzali už len maďarské názvy a v nemčine len súhrny jednotlivých kapitol.

Obr. č. 1: Obálka Verejnej meštianskej a obchodnej školy ortodoxnej židovskej náboženskej obce v Bratislave

Jednotlivé ročníky pozostávali z 8 – 11 kapitol a ich obsah možno zhrnúť do nasledujúcich tematických celkov (uvádzajú sa v rovnakej postupnosti, ako sú vo výročných správach):

1. Poslanie a ciele školy: štvorročná škola vznikla transformáciou vyššej obchodnej a pokračovacej školy s cieľom poskytovať žiakom všeobecné vzdelanie pre občiansky život a pripravovať na prácu v obchodnej sfére. Po absolvovaní 4. ročníka mohli žiaci pokračovať v štúdiu na gymnáziách, reálkach alebo obchodných akadémiách. K poslaniu a cieľom školy patrila ďalej náboženská a mravná výchova, ktorú v troch ročníkoch zabezpečovali traja rabíni. Od školského roku 1898/1899 sa uvádzala aj výchova v duchu uhorského vlastenectva.

2. Priestory a vybavenie školy. Riadenie a dozor: škola bola umiestnená v renovovanej budove na Klariskej ulici č. 16, kde mala štyri učebne a riaditeľňu, respektíve zborovňu. Dozor nad ňou vykonával mestský školský inšpektorát, poverenec uhorského ministerstva kultu a vyučovania a školská rada, volená z členov ortodoxnej židovskej náboženskej obce. Školská rada menovala riaditeľa školy; túto funkciu po dlhé roky vykonával Miksa

(Max) Oesterreicher. Vyučovacím jazykom bola maďarčina, s tým, že žiaci si mohli osvojiť ako druhý jazyk nemčinu. Škola vlastnila pomôcky potrebné na vyučovanie prírodopisu, zemepisu a kreslenia.

3. Priebeh daného školského roku a významnejšie udalosti: zápis žiakov, slávnostné otvorenie a ukončenie školského roka, školské slávnosti, významné návštevy. – Zmeny v učiteľskom zbore. – Zdravotný stav žiakov a starostlivosť o nich (lekárske prehliadky, očkovanie, meno školského lekára). Platenie školného (zníženie alebo oslobodenie pre chudobných žiakov). – Dary pre školu (peňažné a knižné, resp. materiálne), mená darcov.

²⁰ *A Pozsonyi Orth. Izrael. Hitközség Nyilvános Polgári- és A. F. Kereskedelmi Iskolájának Értésítője azTanév Végén. Közli Oesterreicher Miksa igazgató-tanár = Jahresbericht der öffentlichen Bürger- und Handelsschule u. Gr. der orth. israel. Cultusgemeinde in Pressburg am Ende des Schuljahres Erstattet von Prof. Max Oesterreicher, Direktor. Pozsony : Nyomatott Alkalay Adolfnál ... 1888/9, 1889. 35, [1] s.; 1889/90. 1890, 44, [1] s.*

A Pozsonyi Orth. Izrael. Hitközség Által Fenntartott Keresked. Szaktanfolyammal Egybekapcsolt Nyilvános Polgári Iskola Értésítője az ... Tanév Végén. Közli Oesterreicher Miksa igazgató-tanár. Pozsonyban : Nyomatott Alkalay Adolfnál ... 1896/97. 1897. 44, [1] s.; 1898/99, 1899, 51 s.

A Pozsonyi Orth. Izr. Hitközség Által Fenntartott, Keresked. Szaktananyagok Tanításával Kapcsolatos, Államilag Segélyezett Nyilvános Polgári Fűűiskola Értésítője az 1912-13. Tanév Végén. Közli Oesterreicher Miksa igazgató-tanár. 27. Évfolyam. Pozsony : Nyomatott Alkalay Adolf és Fiá-nál, 1913, 47, [1] s.

4. Činnosť žiackych spolkov a budovanie žiackej knižnice: na škole jestvoval podporný spolok, do ktorého žiaci každoročne prispievali; v školskom roku 1912/1913 vznikol samovzdelávací spolok. Žiacka knižnica sa budovala z príspevkov žiakov a darov externých darcov. Knihy darovala školská rada, vydavatelia, knihkupci a i. V školskom roku 1888/1889 mala knižnica 281 zväzkov, o desať rokov neskôr (1898/1899) to bolo už 535 zväzkov kníh v maďarčine a nemčine.

5. Učiteľský zbor: tvorili ho traja učitelia náboženstva (rabíni) a 10 – 13 pedagógov s učiteľskou alebo profesorskou kvalifikáciou. Uvádzali sa ich mená, aprobácia a predmety ktoré vyučovali v jednotlivých triedach.

6. Prehľad vyučovaných predmetov v jednotlivých ročníkoch, počet vyučovacích hodín: náboženstvo sa vyučovalo v počte desať hodín týždenne a jeho výučba prebiehala v popoludňajších hodinách. Ďalšie predmety sa vyučovali v čase od 8. do 12. hodiny. Od prvého ročníka sa vyučoval maďarský jazyk, nemecký jazyk, (francúzština), matematika, geometria, prírodopis, zemepis a dejepis, krasopis, kreslenie, spev a telocvik. Maďarský jazyk a matematika sa vyučovali po tri hodiny týždenne, ostatné predmety v rozsahu 1 – 2 hodín. Od tretieho ročníka pribudli odborné predmety: účtovníctvo a náuka o zmenkách, obchodná korešpondencia a kancelárske práce, od štvrtého ročníka kupecké počty. Vo výročných správach sa podrobne definovala obsahová náplň vyučovaných predmetov v jednotlivých ročníkoch. V správe za školský rok 1898/1899 sa uvádza aj študijný program pre nadstavbový 5. – 6. ročník (kurz) pre dospelých. Otvorenie tohto kurzu bolo avizované už v predchádzajúcich ročníkoch. Jeho absolventi mohli byť pripustení dokonca k notárskym skúškam.

7. Prvú časť výročných správ uzatvárala kapitola s informáciami týkajúcimi sa nasledujúceho školského roka. Uvádzal sa tiež zoznam učebníc, ktoré sa budú používať v novom školskom roku.

8. Obsah prvej časti sa v rozlične širokom zábere prezentoval v nemčine: v správach za školské roky 1888/1889 a 1889/1890 to bolo zhrnutie všetkých predchádzajúcich kapitol (*Rückblick*) v rozsahu 8 – 11 strán; v ročníkoch 1896/1897 a 1898/1899 to boli už iba oznamy pre nasledujúci školský rok (*Mittheilungen betreffs des folgenden Schuljahres*, 4 s.) V ročníku 1912/1913 nemecký text celkom absentuje.

9. Tretiu časť výročných správ tvorili zoznamy žiakov a niektoré štatistické prehľady. Zoznamy žiakov sa uvádzali podľa tried. Pri svojom vzniku (v školskom roku 1885/1886) mala škola iba desať žiakov, v školskom roku 1888/1889 ju navštevovalo už 87 žiakov a v školskom roku 1912/1913 ich počet vzrástol na 192. V štatistických prehľadoch sa vykazovalo zloženie žiactva podľa roku narodenia, miesta narodenia, zamestnania otca, materinského jazyka, znalosti jazykov a študijného prospechu. Školu navštevovali aj žiaci zo vzdialenejších regiónov Slovenska (napr. v r. 1888/1889 bol žiakom 3. ročníka istý Árpád Zlattner z Terchovej) i ďalších žúp Uhorska; ubytovaní boli spravidla v židovských rodinách. Ako materinský jazyk si v roku 1889/1890 uvádzalo 36 žiakov maďarčinu, 52 žiakov nemčinu a osem žiakov slovenčinu. Žiaci pochádzali zväčša z rodín obchodníkov, živnostníkov a inteligencie. Osobitne, bez usúvzťažnenia so žiakmi, sa vykazoval dosiahnutý prospech v jednotlivých vyučovacích predmetoch.

Popri informáciách a poznatkoch o škole prinášali výročné správy niekedy aj informácie o jej zriaďovateľovi – bratislavskej ortodoxnej židovskej náboženskej obci. Tak na rube titulného listu výročnej správy za šk. rok 1912/1913 sa uvádzal prehľad škôl, ktoré obec vydržovala. Okrem „našej“ chlapčenskej meštianky spojenej s obchodnou školou to bola dievčenská

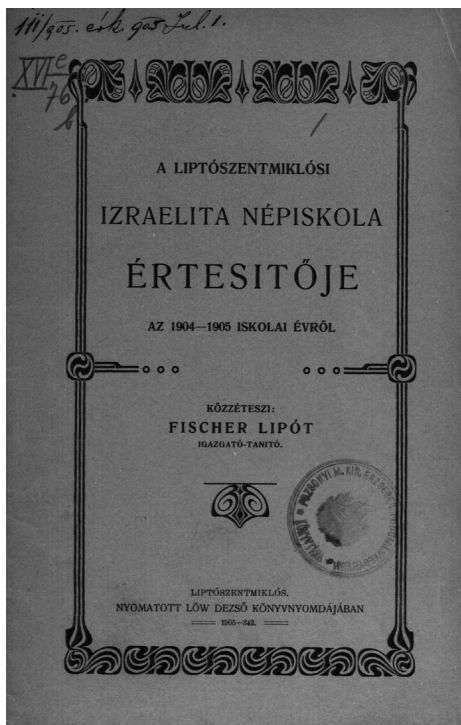
mešťanka (jej zriadenie sa spomínalo vo výročných správach „našej“ školy) a spojená dievčenská a chlapčenská základná škola.

Výročná správa ľudovej školy v Liptovskom Svätom Mikuláši

Výročné správy základných škôl budú reprezentovať ročníky *Židovskej ľudovej školy v Liptovskom Svätom Mikuláši = A Liptószentmiklósi Izraelita Népiskola*. Zriadenie židovskej ľudovej školy sa spomína už roku 1845.²¹ Vydávanie výročných správ je doložené od školského roka 1897/1898.²² Podľa *Provizórneho súpisu* sa ich ročníky 1903/1904 – 1917/1918 nachádzajú v Univerzitnej knižnici v Bratislave. V súčasnosti však z nich je dostupných iba niekoľko: sú to ročníky 1903/1904, 1904/1905 a 1907/1908.²³ Výročné správy vychádzali s názvom *A Liptószentmiklósi Izraelita Népiskola Értesítője* a iba s maďarským textom. Zostavoval ich dlhoročný riaditeľ školy Lipót (Leopold) Fischer. Tlačili sa v tlačiarni, ktorú v roku 1880 založil Maximilián Löw.²⁴ Na ich obálkach sa nachádzajú vlastnícke pečiatky knižnice Uhorskej kráľovskej Alžbetinej univerzity v Bratislave (1914 – 1919; fondy tejto knižnice sa stali súčasťou dnešnej Univerzitnej knižnice). Signatúra s označením fondu (XVI) zasa napovedá, že to bol pôvodne fond verejnej mestskej knižnice v Bratislave, darovaný knižnici Alžbetinej univerzity.

V porovnaní s výročnými správami bratislavskej chlapčenskej mešťanky a obchodnej školy bol rozsah výročných správ mikulášskej ľudovej školy iba polovičný. Ich štruktúra – rozvrhnutie do kapitol a obsah jednotlivých kapitol – však bola podobná. Zhrnieme z nich základné údaje. Škola bola štvorročná, koedukovaná, v treťom a štvrtom ročníku boli osobitné triedy pre chlapcov a dievčatá. V sledovaných školských rokoch ju navštevovalo 92, 94, 91 chlapcov a 77, 73, 74 dievčat (spolu 169, 167 a 165 žiakov). Približne polovica žiakov nepochádzala z Liptovského Mikuláša. Školu navštevovali aj žiaci iných vierovyznaní: v školskom roku 1907/1908 bolo medzi nimi 11 rímskych katolíkov a 20 evanjelikov (v iných školských rokoch sa uvádzali aj reformovaní – kalvíni). V tom istom školskom roku (1907/1908) si ako materinský jazyk uvádzalo 75 žiakov nemčinu, 70 žiakov maďarčinu a 20 žiakov slovenčinu.

Činnosť školy dozorovala školská rada volená z členov židovskej náboženskej obce. Rozpočet školy sa utváral z niekoľkých položiek (konkrétne finančné čiastky sú zo správy

Obr. č. 2: Obálka Židovskej ľudovej školy v Liptovskom Svätom Mikuláši

²¹ Pozri *Encyklopédia židovských náboženských obcí*. Zv. 2. L – R, ref. 6, s. 24-31.

²² GEŠKOVÁ – VANČOVÁ, ref. 3, záznam č. 204.

²³ *A Liptószentmiklósi Izraelita Népiskola Értesítője az ... Iskolai Évről. Közzéteszi Fischer Lipót, igazgató – tanító. Liptószentmiklós : Nyomatott Löw Dezső Könyvnyomdájában ... 1903-1904, 1904, 18, [1] s. ; 1904-1905, 1905, 18, [1] s. ; 1907-1908, 1908, 24 s.*

²⁴ O tlačiarni pozri BREZA, ref. 19, s. 82. *Encyklopédia židovských náboženských obcí*. Zv. 2. L-R, ref. 6, s. 27.

za školský rok 1903/1904): zo základiny Filipa Herza (4 000 K), z vybraného školného (2 400 K), z darov (400 K) a príspevku z pokladnice židovskej náboženskej obce (1 600 K). Škola mala aj ďalšie základiny, nazvané po ich zriaďovateľoch (darcoch). Tými boli Simon Schauer, Dávid Vogelhut, Hani Kirczová a Samuel Kircz. Zo základín sa nakupovali učebnice, školské potreby, ale aj šatstvo pre chudobných žiakov. Pri požiaru v júli 1904 vyhorela spolu so synagógou aj budova školy. Okamžite sa začalo so stavbou novej budovy, ktorá mala byť hotová na oslavy 60. výročia vzniku školy.

Výučbu zabezpečoval učiteľský zbor zložený zo štyroch mužov a jednej ženy (učiteľky ručných prác). Vyučovalo sa náboženstvo, maďarčina, nemčina, počty, zemepis, kreslenie, spev, telocvik a ručné práce. V školskom roku 1907/1908 sa spomína, že židovská náboženská obec vydržovala v škole aj osobitný kurz hebrejského jazyka a náboženstva (talmud – tóra), ktorý absolvovalo deväť žiakov. Z toho istého ročníka výročnej správy je údaj o žiackej knižnici: v predmetnom školskom roku si z nej 72 žiakov vypožičalo spolu 485 zväzkov kníh a do knižnice pribudlo 49 zväzkov nových prírastkov. Žiaci tiež nacvičili divadelné predstavenie, ktoré sa stretlo s veľkým záujmom obecnstva.

Z pohľadu, čo i len čiastkového, na výročné správy predstavené v tomto príspevku je zrejmé, že tieto dokumenty sú bohatým zdrojom informácií o jednotlivých školách a ich histórii a zároveň aj prameňom k dejinám školstva a pedagogiky v regionálnom a celoštátnom zábere. Údajmi o sociálnej, národnostnej a konfesionalnej skladbe žiactva jednotlivých škôl prinášajú údaje pre sociologický výskum. Údaje o pedagógoch a žiakoch, ako aj o ďalších osobnostiach spojených so školou (školami), môžu byť prínosné pre biografický výskum. A napokon, sú dôležitým zdrojom pre regionalistiku, pre spracúvanie komplexných monografií obcí a miest a pod.

Práve tento bohatý informačný potenciál určuje primárne aj hodnotu výročných školských správ ako artefaktov knižnej kultúry. Ako artefakty knižnej kultúry ďalej dokumentujú vydavateľské aktivity škôl alebo ich zriaďovateľov a komplementarizujú (niekedy významnou mierou) produkciu jednotlivých tlačiarov a tlačiarňí. Prostredníctvom vlastníckych pečiatok, rukopisných exlibrisov alebo iných záznamov, ktoré sa v nich nachádzajú, poskytujú údaje o predchádzajúcich vlastníkoch a pomáhajú pri rekonštrukcii fondov knižníc. Platí to výročných školských správach všeobecne a prirodzene aj o výročných správach židovských škôl, z ktorých nateraz poznáme iba časť. Ich systematický prieskum, dokumentácia a odborné spracovanie by sa mali stať súčasťou výskumu a ochrany židovského kultúrneho dedičstva na Slovensku.

Zoznam prameňov a literatúry (Sources)

- A Liptószentmiklósi Izraelita Népiskola Értesítője az ... Iskolai Évről.* Közzéteszi Fischer Lipót, igazgató – tanító. Liptószentmiklós : Nyomatott Löw Dezső Könyvnyomdájában ... 1903-1904, 1904, 18, [1] s.; 1904-1905, 1905, 18, [1] s.; 1907-1908, 1908, 24 s.
- A Pozsonyi Orth. Izrael. Hitközség Nyilvános Polgári- és A. F. Kereskedelmi Iskolájának Értesítője az ... Tanév Végén.* Közli Oesterreicher Miksa igazgató-tanár = *Jahresbericht der öffentlichen Bürger- und Handelsschule u. Gr. der orth. Israel. Cultusgemeinde in Pressburg am Ende des Schuljahres ...* Erstattet von Prof. Max Oesterreicher, Direktor. Pozsony : Nyomatott Alkalay Adolfnál ... 1888/9, 1889, 35, [1]s.; 1889/90, 1890, 44, [1] s.

- A Pozsonyi Orth. Izrael. Hitközség Által Fenntartott Keresked. Szaktanfolyammal Egybekapcsolt Nyilvános Polgári Iskola Értesítője az ... Tanév Végén.* Közli Oesterreicher Miksa igazgató-tanár. Pozsonyban : Nyomatott Alkalay Adolfnál ... 1896/97, 1897, 44, [1] s.; 1898/99, 1899, 51 s.
- A Pozsonyi Orth. Izr. Hitközség Által Fenntartott, Keresked. Szaktantárgyak Tanításával Kapcsolatos, Államilag Segélyezett Nyilvános Polgári Fűűiskola Értesítője az 1912-13. Tanév Végén.* Közli Oesterreicher Miksa igazgató-tanár. 27. Évfolyam. Pozsony : Nyomatott Alkalay Adolf és Fiá-nál, 1913, 47, [1] s.
- BÁRKÁNY, Eugen – DOJČ, Ľudovít. *Židovské náboženské obce na Slovensku.* Bratislava : Vesna, 1991, 438 s. ISBN 80-85128-56-X.
- BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996.* Bratislava : Zväz polygrafie na Slovensku; Univerzitná knižnica Bratislava; Matica slovenská, 1996, 214 s. ISBN 80-85170-25-6.
- Encyklopédia židovských náboženských obcí na Slovensku.* Zv. 1 – 4. Bratislava : SNM-Múzeum židovskej kultúry na Slovensku, 2009 – 2014. Edícia Judaica Slovaca.
- Zv. 1. A – K, 2009, 255 s. ISBN 978-80-8060-220-8.
- Zv. 2. L – R, 2010, 239 s. ISBN 978-80-8060-228-4.
- Zv. 3. S – T, 2012, 339 s. ISBN 978-80-8060-229-1.
- Zv. 4. U – Ž, 2014, 267 s. ISBN 978-80-8060-310-6.
- Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich.* Wien, 1849, 260 s.
- GEŠKOVÁ, Želmíra – KRIŠKOVÁ, Ľubica. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19 – 1952/53.* Martin : Matica slovenská, 1998, 780 s., obr. príl. ISBN 80-7090-497-6.
- GEŠKOVÁ, Želmíra – VANČOVÁ, Tatiana. *Výročné správy škôl z územia Slovenska provizórny súpis.* Zv. 1 – 2. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1985 – 1986.
1. zväzok. ... za roky 1701 – 1918, 1985, 354 s.
2. zväzok. ... za roky 1919 – 1965, 1986, 342 s.
- KATONA, Lívia. *A csallóközi és mátyusföldi zsidó iskolák története 1845 – 1945.* Dunaszerdahely : Lilium Aurum, 2001, 49 s. ISBN 80-8062-095-4.
- KOBELA, Adolf. Bolesšovská židovská škola. In: *Acta Judaica Slovaca.* 2. Bratislava : SNM-Múzeum židovskej kultúry, 1995, s. 125 – 138. ISBN 80-85753-53-7.
- KRIŠKOVÁ, Ľubica. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska 1701 – 1850.* Bratislava : Univerzitná knižnica, 2006, 180 s. ISBN 80-85170-95-7.
- KRIŠKOVÁ, Ľuba. Výročné správy škôl ako pramene informácií. In *Bibliografický zborník 1991.* Martin : Matica slovenská, 1993, s. 110 – 113. ISBN 80-7090-272-8.
- LÁNYI, Menyhért – PROPPERNE BÉKEFI, Hermin. *Szlovenszköi zsidó hitközségek története.* Kassa : Propperné Békefi Hermin, 1933, 286, [3] s.
- MICHALIČKA, Vladimír. *Topografia dejín školstva na Slovensku od počiatkov do roku 1918.* Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva; Múzeum školstva a pedagogiky, 2006 – 2011, 5 zv. – Edícia Memoria pedagogika.
- ... Bratislavský kraj. 2006, 52 s.
- ... Trnavský kraj. 2008, 118 s. ISBN 978-80-7098-471-0.
- ... Trenčiansky a Nitriansky kraj. 2009, 260 s. ISBN 978-80-7098-479-6.
- ... Žilinský a Banskobystrický kraj. 2010, 351 s. ISBN 978-80-7098-489-5.
- ... Prešovský a Košický kraj. 2011, 318 s. ISBN 978-80-7098-502-1.
- NEWMAN, Ja'akov – SIVAN, Gavri'el. *Judaismus od A do Z : slovník pojmu a termínů.* Praha : Sefer, 1998, 285 s. ISBN 80-900895-3-4.

- NOVÁKOVÁ, Marta. *Informačné pramene*. 3. preprac. a dopl. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983, 221 s.
- NOVÁKOVÁ, Marta. *Informatická typológia dokumentov : východiská, problémy, postupy*. Martin : Matica slovenská, 1981, 242 s.
- POKREIS, Hildegarda. Vznik a vývoj židovských svetských ľudových škôl na južnom Slovensku. In: *Acta Judaica Slovaca*. 10. Bratislava : SNM-Múzeum židovskej kultúry, 2004, s. 73 – 83. ISBN 80-8060-140-2.
- RADLINSKÝ, Andrej. *Stručný výťah z návrhu o ústrojnosti gymnasií a věcnic čili reálek w Rakouském mocnářství*. Budín, 1851, 31 s.